

Από την Λωζάννη στο παρόν

του Μελέτη Η. Μελετόπουλου

Το 1923 είχε μόλις τελειώσει μία δεκαετής ελληνοτουρκική τιτανομαχία, που μετέβαλε την αχανή Οθωμανική Αυτοκρατορία σε ένα μεσαίου μεγέθους κράτος της Μέσης Ανατολής και την μικροσκοπική Ελλάδα σε μία επίσης μεσαίου μεγέθους χώρα των Βαλκανίων. Είχε προηγηθεί το 1921 η διέλευση του Σαγγαρίου από τον Ελληνικό στρατό, και τότε φάνηκε ότι ήταν πολύ κοντά η ολοκληρωτική εξάλειψη του τουρκικού παράγοντα από την παγκόσμια ιστορία και η άρση του 1453. Ακολούθησε το δραματικό 1922, όταν χάθηκε το μικρασιατικό σκέλος του Ελληνισμού, με εκατομμύρια θύματα και πρόσφυγες. Τελικά, η ισορροπία επιτεύχθηκε στις ασιατικές όχθες του Αιγαίου, όπου σταμάτησαν οι κεμαλικές ορδές μπροστά στην θάλασσα.

Η Συνθήκη της Λωζάννης υπεγράφη από δύο κράτη που είχαν προσγειωθεί ανώμαλα στην πραγματικότητα και επιζητούσαν ησυχία, ώστε να αποδυθούν στην εσωτερική τους ανασυγκρότηση. Όπως και έγινε. Η Ελλάδα έθαψε την Μεγάλη Ιδέα και προσέγγισε την Τουρκία με ειλικρινή διάθεση τερματισμού της προαιώνιας διαμάχης. Ίσως αρχικά και η Τουρκία να επιζητούσε κάποια περίοδο ανακωχής, έστω για να κερδίσει χρόνο.

Άλλωστε δεν είναι σαφές ποιά ήταν το όραμα του Κεμάλ. Πιθανότατα θα επιχειρούσε σε δεύτερη φάση να επανασυγκροτήσει την οθωμανική ισχύ, αν κρίνει κανείς από την ιδιοσυγκρασία του

και το παρελθόν του. Ο Κεμάλ υπήρξε στρατηγός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και είναι φυσικό να θεωρούσε την Μέση Ανατολή και τα Βαλκάνια ζωτικό χώρο της Τουρκίας και εδάφη που θα έπρεπε να επανακτηθούν στην κατάλληλη ευκαιρία, σε βάθος χρόνου. Αλλά ο Κεμάλ πέθανε πρόωρα το 1938 και δεν γνωρίζουμε την πολιτική που θα ακολουθούσε, οπότε τα παραπάνω έχουν αξία μόνον στο μέτρο που λειτούργησαν ως παρακαταθήκη του Κεμάλ στους επιγόνους του.

Σε κάθε περίπτωση, η μετακεμαλική Τουρκία είχε δεύτερες σκέψεις. Εκμεταλλεύθηκε τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, στον οποίο η Ελλάδα συμμετείχε και μάλιστα προσωρινά κατελήφθη από εχθρικά στρατεύματα, ενώ η Τουρκία όχι, για να εξοντώσει φερόλογικά την Ελληνική μειονότητα της Πόλης (βαρλίκ, εξοντωτικός φόρος περιουσίας σε Έλληνες, Εβραίους και Αρμενίους). Μεταπολεμικά, η Τουρ-

Η απόβαση στην Κύπρο

κία υλοποίησε(με επιτυχία) ένα μακρόπνοο πρόγραμμα εξόντωσης του Ελληνισμού της Κωνσταντινουπόλεως, Ίμβρου και Τενέδου, σε φάσεις. Κορυφαία στιγμή ήταν αναμφισβήτητα τα Σεπτεμβριανά, το 1955. Η ένταξη των δύο χωρών, Ελλάδας και Τουρκίας, στο ΝΑΤΟ λειτούργησε ως μηχανισμός εξουδετέρωσης των Ελληνικών αντιδράσεων εν ονόματι της συμμαχικής ενότητας, μέσα στο γενικότερο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου. Οι ελληνικές κυβερνήσεις δεν αποτόλμησαν να διαταράξουν την λειτουργία του ΝΑ-

ΤΟ, λόγω νομιμοφροσύνης, συμμαχικής πίστης, ή και ατολμίας, ακόμη και την στιγμή της δραματικής εκδίωξης του Ελληνισμού της Πόλης από τις εστίες του, όταν ο Ελληνικός Στρατός ήταν εξοπλισμένος από τους Αμερικανούς, εμπειροπόλεμος και μάχιμος, νικητής σε τρεις πολέμους (Αλβανία, Μέση Ανατολή, Εμφύλιος). Άλλωστε οι Τούρκοι επέλεγαν προσεκτικά την κάθε τους κίνηση, ώστε η πιθανότητα ελληνικής αντίδρασης να είναι ελαχιστοποιημένη: τον Σεπτέμβριο του 1955 ο βασιλιάς Παύλος βρισκόταν σε επίσημη επίσκεψη στην Γιουγκοσλαβία, ο πρωθυπουργός Παπάγος ήταν ετοιμοθάνατος, ο υπουργός Εξωτερικών Στεφανόπουλος ήταν στο Λονδίνο.

Το αποτέλεσμα όλων αυτών ήταν το 1955 η Τουρκία να έχει ολοκληρώσει ουσιαστικά την εκκένωση από κάθε περιεχόμενο του μέρους της συνθήκης της Λωζάννης που αφορά την προστασία του μειονοτικού Ελληνισμού της Τουρκίας. Από τους 350.000 περίπου Έλληνες που ζούσαν στην Πόλη το φθινόπωρο του 1922, μετά από διαρροές σε διάφορες φάσεις, μαζικά ή ατομικά, απέμειναν λίγες εκατοντάδες στο τέλος του 20ού αιώνα. Με νομοθετικούς και διοικητικούς αποκλεισμούς, φορολογικά μέτρα κλπ. υποχρεώνονται οι Έλληνες να εγκαταλείψουν την Τουρκία (τεκμηριωμένες πληροφορίες για τα παραπάνω στο έργο του Κώστα Μ. Σταματόπουλου *Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΑΝΑΛΑΜΠΗ: Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΡΩΜΗΟΣΥΝΗ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ 1948-1955*, εκδόσεις Δόμος, Αθήνα 1995).

Τυπικά, πάντως, από την επίσκεψη του Ελευθερίου Βενιζέλου Άγκυρα το 1939 μέχρι τα Σεπτεμβριανά επικρατούσε ατμόσφαιρα ελληνoturκικής φιλίας. Κατά σειράν οι πρωθυπουργοί Βενιζέλος, Παναγής Τσαλδάρης, Ιωάννης Μεταξάς και οι πρώτες μεταπολεμικές κυβερνήσεις, όπως και οι Τούρκοι ομόλογοί τους, όμνυαν στην φιλία των δύο λαών.

Οι σχέσεις κλονίστηκαν με την ανακίνηση του ζητήματος της Ενωσης της Κύπρου με την Ελλάδα, που προκάλεσε αίσθημα γεωπολιτικής περικύκλωσης της Τουρκίας από ελληνικά εδάφη. Η Ελλάδα βρέθηκε αντιμέτωπη ταυτόχρονα με την βρετανική οργή και την τουρκική αντίδραση, με αποτέλεσμα η ανακήρυξη της Κύπρου ως ανεξάρτητου κράτους το 1960 να αποτελέσει μία ενδιάμεση λύση. Από την αρχή η συμβίωση της ελληνικής πλειονότητας με την τουρκική μειονότητα υπονομεύθηκε από ακραία και ύποπτα στοιχεία, με αποτέλεσμα έκτροπα που οδήγησαν το 1964 στο χείλος ελληνoturκικού πολέμου (τότε εκκένωσαν την Πόλη οι εναπομείναντες Έλληνες υπήκοοι και οι περιουσίες τους δημεύθηκαν) και το 1967 πάλι σε άμεση απειλή σύρραξης. Και στις δύο περιπτώσεις ο πόλεμος αποσοβήθηκε με παρέμβαση της αμερικανικής κυβέρνησης. Αλλά οι ΗΠΑ βρισκόνταν σε μία σπάνια στιγμή ακυβερνησίας (τον Ιούνιο-Ιούλιο του 1974 ο πρόεδρος Νίξον καθαιρείτο και τα ηνία κρατούσε ο υπουργός Εξωτερικών Κίσσιγκερ) όταν εκδηλώθηκε το πραξικόπημα του δικτάτορα Ιωαννίδη εναντίον του Μακαρίου και η τουρκική εισβολή.

Το τρίγωνο Ελλάδα-Τουρκία-NATO κλονίστηκε με την τουρκική εισβολή στην Κύπρο, αλλά ο κλονισμός ήταν προσωρινός. Η Ελλάδα αποχώρησε από το στρατιωτικό σκέλος του NATO τον Αύγουστο του 1974, με απόφαση της κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας, αλλά επανήλθε το 1980, επί κυβερνήσεως Ράλλη. Αλλά οι ελληνoturκικές σχέσεις κλονίστηκαν ανεπανόρθωτα. Στην ουσία Ελλάδα και Τουρκία ήταν δύο εχθροί στο ίδιο νατοϊκό οίκημα.

Μετά τα γεγονότα της Κύπρου και την κατάληψη του ενός τρίτου της νήσου από τουρκικά στρατεύματα, η Τουρκία αποδύθηκε σε διαρκή, επαναλαμβανόμενη, μακρόπνοη και κλιμακούμενη αμφισβήτηση της ελληνικής κυριαρχίας στο

Τουρκική αφίσα

Αιγαίο, με συνεχείς αεροπορικές και ναυτικές παραβιάσεις και παραβάσεις της ελληνικής επικράτειας στον αέρα και στην θάλασσα. Η στρατηγική της Τουρκίας ήταν να εμφανίζει αυτές τις παραβιάσεις-παραβάσεις ως μη παραβιάσεις-παραβάσεις, εννοώντας ότι δεν υφίσταται νομικά τεκμηριωμένη ελληνική κυριαρχία επί των περιοχών στις οποίες πραγματοποιούνται αυτές. Επίκεντρο της τουρκικής αναθεωρητικής τακτικής ήταν η έμπρακτη παρεμπόδιση της αξιοποίησης, από ελληνικής πλευράς, των υδρογονανθράκων του Αιγαίου, υπό την απειλή στρατιωτικής κρίσης.

Κορυφαίες στιγμές του τουρκικού αναθεωρητισμού ήταν οι κρίσεις του 1976, του 1987 και του 1996, κατά τις οποίες Ελλάδα και Τουρκία έφθασαν πολύ κοντά σε πολεμική σύρραξη.

Το 1976, η είσοδος του τουρκικού ερευνητικού σκάφους Χόρα οδήγησε σε κλιμάκωση και παρέμβαση του Γαλλικού Πολεμικού Ναυτικού. Η Ελλάδα είχε αποχωρήσει από το στρατιωτικό σκέλος του NATO με απόφαση του Κ. Καραμανλή, αλλά η Γαλλία, που και αυτή δεν μετείχε στο στρατιωτικό σκέλος του NATO, ήταν σταθερός και ισχυρός σύμμαχος της Ελλάδας. Η γενικότερη φιλοσοφία του Καραμανλή ήταν η αντιμετώπιση του τουρκικού αναθεωρητισμού μέσω της ένταξης της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα. Αλλά η στρατηγική αυτή μεσοπρόθεσμα απέτυχε, διότι η ΕΟΚ δεν εξελίχθηκε σε πολιτική ένωση με ενιαία εξωτερική και αμυντική πολιτική, ώστε τα σύνορα της Ελλάδας να φυλάσσονται από ευρωπαϊκά στρατεύματα. Επιπλέον, η ίδια η Ελλάδα δεν ανέπτυξε έναν ισχυρό στρατιωτικό-διπλωματικό μηχανισμό ανάσχε-

σης του τουρκικού επεκτατισμού, τα δημογραφικά δεδομένα δεν υποστήριζαν την εθνική άμυνα, ενώ στην κυρίαρχη ιδεολογία του πολιτικού συστήματος της Μεταπολίτευσης ο πατριωτισμός λειδωρήθηκε ως εθνικισμός.

Την επόμενη μέριζονα τουρκική πρόκληση, το 1987, οι Τούρκοι προκάλεσαν για να εξου-

δετερώσουν εν τη γενέσει της την πρόθεση της κυβέρνησης Α. Παπανδρέου να εκκινήσει την διαδικασία έρευνας των υδρογονανθράκων ανατολικά της Θάσου. Και να μην ο Παπανδρέου αντέδρασε αποφασιστικά αναπτύσσοντας τον στόλο σε όλο το μήκος της αιγαιακής συνοριογραμμής και προσεγγίζοντας την Βουλγαρία με το ταξιδιασραπή του υπουρ-

γου Εξωτερικών Κ. Παπούλια στην Σόφια. Αλλά η σύρραξη αποσοβήθηκε μόνον όταν η Ελλάς δεσμεύθηκε ότι αναστέλλει την αξιοποίηση των κοιτασμάτων.

Το 1996 ήταν η πρώτη φορά που η Τουρκία αμφισβήτησε την ελληνική κυριαρχία επί εδάφους. Η κρίση κρίθηκε όταν ο τότε πρωθυπουργός Κ. Σημίτης απαγόρευσε στο Γενικό Επιτελείο την ανάπτυξη του Στόλου σε όλο το μήκος του Αιγαίου. Έτσι το πολιτικό σύστημα έδειξε ότι δεν ήταν διατεθειμένο να προχωρήσει σε σύγκρουση με την Τουρκία. Προτίμησε την επικύρωση της απόδοσης χαρακτήρα αμφισβητούμενου καθεστώτος στις βραχονησίδες των Ιμίων, που οδήγησε σε αυτό που καλείται «γκρίζα ζώνη». Νομικά και κυρίως πολιτικά αυτό αποτελούσε μέση γραμμή μεταξύ της αδιαμφισβήτητης ελληνικής κυριαρχίας και των τουρκικών διεκδικήσεων.

Το 1999, στην Μαδρίτη, ο πρωθυπουργός Σημίτης δέχθηκε διατύπωση η οποία προέβλεψε

Ο Ανδρέας Παπανδρέου σε συνάντηση με τον Πρωθυπουργό της Τουρκίας Οζάλ

ύπαρξη τουρκικών ζωτικών συμφερόντων στο Αιγαίο.

Ο διάδοχός του Κώστας Καραμανλής όπως και ο διάδοχος του τελευταίου Γιώργος Παπανδρέου αποδύθηκαν σε εναγώνια επικοινωνιακή, διπλωματική ακόμα και διαπροσωπική προσπάθεια βελτίωσης των Ελληνοτουρκικών σχέσεων. Σε αυτήν η Τουρκία απάντησε με πολύ προχωρημένες παραβιάσεις, παραβάσεις, ακόμη και συμβολικούς εξευτελισμούς της ελληνικής εθνικής κυριαρχίας.

Το ελληνικό πολιτικό σύστημα βάσισε βάσισε τις ελπίδες του για κατευνασμό των τουρκικών αναθεωρητικών ορέξεων στην διαδικασία των ενταξιακών διαπραγματεύσεων της Τουρκίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Αλλά κατέστη σύντομα σαφές ότι η Τουρκία δεν ήταν διατεθειμένη να θυσιάσει τα επεκτατικά της σχέδια χάριν της ένταξής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά απαιτούσε από την Ευρωπαϊκή Ένωση να την δεχθεί ως πλήρες μέλος και μάλιστα στον ηγετικό της πυρήνα, με όλες τις ιδιομορφίες και τις επιδιώξεις της. Τόσο όσο οι διαπραγματεύσεις ήταν ενεργές όσο και αφού πάγωσαν λόγω της αδιαλλαξίας της Τουρκίας στο θέμα της αναγνώρισης της Κύπρου, πλήρους μέλους ήδη της Ε.Ε., η τουρκική πολιτική συνέχισε ακριβώς στην ίδια γραμμή, χωρίς απολύτως καμμία παρέκκλιση.

Στις αρχές της δεύτερης δεκαετίας του Εικοστού Πρώτου Αιώνα, η Τουρκία έχει αποδυθεί σε προσπάθεια μετατροπής της σε παγκόσμια δύναμη. Η πρώτη φάση, όπως την φαντασιώνεται η τουρκική εξωτερική πολιτική, είναι η αναβίωση του οθωμανισμού στην περιοχή των Βαλκανίων και της Εγγύς Ανατολής, που θα την καταστήσει μέλος του «κλάμπ» των ισχυρών του πλανήτη. Οι πυρηνικές της φιλοδοξίες (και η σχετική φιλο-

λογία περί δημιουργίας πυρηνικών σταθμών σε συνεργασία με την Ρωσία) αποτελούν εργαλείο προς αυτήν την κατεύθυνση.

Η Τουρκία επιχειρεί ταυτόχρονα να λειτουργήσει ως μέλος του σκληρού πυρήνα του δυτικού

κόσμου σε γεωστρατηγικό επίπεδο και να καταστεί ηγέτις δύναμη των μουσουλμάνων παγκοσμίως. Αλλά οι δύο αυτές επιδιώξεις της είναι αντιφατικές, διότι π.χ. η δεύτερη επιδίωξη προαπαιτεί βίαιη ρήξη με το Ισραήλ, κάτι που υπονομεύει την πρώτη. Επίσης ο εσωτερικός, βαθμιαίος εξισλαμισμός που επιχειρεί η

διακυβέρνηση καθεστώς Ερντογάν έρχεται σε θεμελιώδη αντίθεση με την συμμετοχή της Τουρκίας στην αντισυριακή-αντιϊρανική συμμαχία των προθύμων που οργανώνει η αμερικανική πολιτική. Τέλος, η «πολιτική μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες» (μηδενικών υπό την προϋπόθεση της αποδοχής κάποιου τύπου τουρκικής επικυριαρχίας), που προώθησε ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών Νταβούτογλου, κατέληξε αντιθέτως σε διάσταση της Τουρκίας με όλα τα γειτονικά της κράτη, και σε σφοδρές αμφισβητήσεις του ίδιου του Νταβούτογλου στο τουρκικό κοινοβούλιο. Αντιθέτως προς τις τουρκικές προσδοκίες, όμως, ο διαμελισμός της Συρίας οδήγησε στην δημιουργία de facto δεύτερου Κουρδιστάν στην τουρκοσυριακή μεθόριο.

Στο πεδίο των Ελληνοτουρκικών, υπάρχει άλλος ένας παράγων, εξαιρετικά σημαντικός, που δυναμιτίζει οποιαδήποτε απόπειρα ομαλοποίησης των σχέσεων των δύο κρατών: η ύπαρξη των τεραστίων κοιτασμάτων φυσικού αερίου και πετρελαίου στην περιμετρική ζώνη νοτίως της Κρήτης, των Δωδεκανήσων και της Κύπρου. Στις θαλάσσιες αυτές περιοχές η Τουρκία δεν έχει νομικά πρόσβαση. Γι'αυτό και εσχάτως ο Νταβούτογλου

Τούρκο δημοσιογράφοι στα Ίμια δείχνουν την τουρκική σημαία

αμφισβήτησε δημοσίως την ελληνική κυριαρχία επί πλέγματος νήσων και νησίδων του ανατολικού Αιγαίου.

Αλλά και εδώ η Τουρκία προσέκρουσε σε ένα ισχυρό και αδιαπέραστο φράγμα: την ενεργειακή κοινοπραξία Κύπρου-Ισραήλ, που προστατεύεται από πλέγμα δυτικών δυνάμεων και ναυτικών σχηματισμών, όπως και την Ελληνοϊσραηλινή συμμαχία, που στην ουσία δημιουργεί γεωπολιτικό κλοιό γύρω από τον τουρκικό αναθεωρητισμό. Η ρήξη μεταξύ της Τουρκίας και του Ισραήλ, που δεν κατέστη δυνατόν να αναιρεθεί από την δημόσια συγγνώμη του Ισραηλινού πρωθυπουργού για το επεισόδιο του Μαβί-Μαρμαρά, δημιουργεί «μαύρη τρύπα» στην τουρκική εξωτερική πολιτική.

Είναι φανερό απ' όλα αυτά ότι η Συνθήκη της Λωζάννης αποτελεί, ενενήντα χρόνια μετά την

υπογραφή της, τον ιστό επί του οποίου η Ελλάδα πρέπει να εξυφαίνει την εξωτερική της πολιτική. Όχι μόνον προκειμένου να υπεραμύνεται τη εθνική της κυριαρχία και να αντιμετωπίζει το τουρκικό αναθεωρητισμό, αλλά και για να προβάλλει με επιμονή τα δικά της δίκαια, όπως π.χ. την αποκατάσταση του περιεχομένου του άρθρου 14 της συνθήκης, που προβλέπει ουσιαστική κοινοτική αυτονομία για τους Έλληνες της Ίμβρου και της Τενέδου, καθώς και την μουσουλμανική μειονότητα εντός Ελλάδος, η οποία προσδιορίζεται με θρησκευτικά χαρακτηριστικά και επομένως μπορεί να στηρίξει τον αποκλεισμό κάθε τουρκικού ενδιαφέροντος στην περιοχή της Διτικής Θράκης. □